

POLEMICI CORDIALE

Istoria filosofiei antice

ADRIAN NIȚĂ

Apariția unei cărți de istorie a filosofiei antice (Adriana Neacșu, *Istoria filosofiei antice*, Casa de Presă Universitară, 2009) conduce în mod inevitabil la o privire retrospectivă asupra acestui (important) câmp al filosofiei. Dacă avem în vedere lucrările publicate în România pe această temă, vom constata că stăm prost sau foarte prost: nu există decât trei lucrări de acest gen. În 1976, Ernest Stere și-a publicat cursurile de istoria filosofiei antice și medievale, ținute la Facultatea de Filosofie din Iași, dar a plătit tribut orientării ideologice a vremii, fiind călăuzit, după cum declară în postfată, de principiile teoretice și metodologice ale filosofiei marxiste. Despre lucrarea lui Nicolae Balca din 1982 (de fapt, o reeditare a unei lucrări mai vechi) nu pot spune prea multe, din simplul motiv că nu se găsește prin bibliotecile românești. Probabil, a devenit o carte rară, fiind prezentă în vreo... colecție particulară. Rămân de referință lucrările acad. Gheorghe Vlăduțescu (*Filosofia în Grecia veche*, 1984, *Ontologie și metafizică la greci*, 1998), lucrări de pe care au învățat multe generații de studenți.

Rămîne o temă de reflecție de ce nu avem tratate de istorie a filosofiei (căci lucrurile stau la fel și cu celelalte perioade), în condițiile în care toate cele 11 departamente de filosofie din România au cursuri de istorie a filosofiei, în condițiile în care există două duzini de profesori care predau istoria filosofiei etc. Mai mult, este inexplicabil de ce nu se asociază diferiții profesori pentru a elabora împreună un tratat serios, profesionist, cu informația adusă la zi, în caz că puterile individuale ar fi depășite.

Adrian Neacșu a publicat *Metafizica Binelui la Plotin* (1996), *Eidos și Genesis. Eseu asupra Formelor plotiniene* (2000), *Filosofia istoriei filosofiei* (2005) și *Arheologia și evoluția conceptelor filosofice* (2006) și a tradus lucrarea lui Sartre, *Ființa și neantul* (2004).

Istoria filosofiei antice tratează în mod cronologic principalele etape ale filosofiei antice. După un capitol introductiv despre raportul dintre filosofie și istoria filosofiei, se continuă cu prezentarea premiselor sociale și culturale pentru apariția filosofiei în Grecia antică (miturile orifice, poezia, teatrul, dezvoltarea științei grecești). Se trece apoi la prezentarea momentului de naștere a filosofiei grecești ca meditație asupra principiului: milesienii (Thales, Anaximandros, Anaximenes), Heraclit, pitagoricii, eleații (Xenofan, Parmenide), Empedocle, Anaxagoras. Momentul coborîrii filosofiei din cer pe pămînt este ilustrat cu contribuțiile aduse de sofisti (Gorgias, Protagoras, Prodicos) și de Socrate. Marilor sisteme filosofice ale epocii clasice le sînt acordate spații ample, atît Platon, cît și Aristotel avînd cîte două capitole fiecare. Perioada elenistică, ce pune accent pe ideea că filosofia este un mijloc de salvare, este amplu ilustrată cu Epicur, stoicismul și scepticismul. Momentul filosofiei romane, ce apare ca o meditație asupra problemelor filosofiei grecești într-un

nou limbaj, este ilustrat de Lucretiu, Cicero și Seneca. În fine, epoca de tranziție de la filosofia greacă la filosofia romană, se ocupă de neoplatonism (Ammonius Saccas, Plotin, Proclus etc) și de gnosticism (Simon Magul, Vasilide, Valentin etc.).

Lucrarea tratează într-un plăcut stil didactic despre teme și probleme care i-au interesat pe filosofi din antichitate. Cum sarcina exegetului este, oarecum, depășită de numărul mare de autori analizați, neputînd deci să repovestim povestirea făcută de Adriana Neacșu, ne vom limita la cîteva analize și comentarii care să intereseze, sperăm noi, publicul iubitor de filosofie.

Partea introductivă a lucrării este dedicată unei scurte analize a raportului dintre filosofie și istoria filosofiei. Înțelegem că proces real, desfășurat în timp, istoria filosofiei are o legătură indisolubilă cu filosofia. Astfel, filosofia nu există decît în și prin istoria sa, ce cuprinde în mod firesc și prezentul, în condițiile în care prezentul va fi cîndva trecut. Pe de altă parte, continuă Adriana Neacșu, asta nu vrea să însemne că filosofia nu ar fi nimic altceva decît istoria sa ca sumă a tuturor ideilor, concepțiilor, sistemelor de gîndire derulate de-a lungul timpului (p. 19).

Probabil că acest fragment trebuie înțeles în sensul că filosofia se găsește înfăptuită în anumite produse culturale (cărți, reviste etc.), în care sînt grupate ideile, teoriile, concepțiile celor care au practicat filosofia. Cum există o evoluție a spiritului, se poate alcătui în mod cronologic un corp din aceste produse, astfel încît punerea laolaltă a conținutului, a cărnii ne va da o istorie a filosofiei.

Ideea subiacentă a interpretării este nu cea prezentă la prima impresie (și anume că filosofia s-ar reduce la istoria filosofiei), dar nici cea prezentă la o a doua impresie (și anume că filosofia ar fi același lucru cu istoria filosofiei). Probabil că Adriana Neacșu ține la specificitatea istoriei filosofiei în raport cu alte discipline filosofice, dar fără a vrea să pună istoria filosofiei ca disciplină mai presus de alte discipline filosofice.

Capitolul dedicat pitagoreicilor subliniază un fapt extrem de interesant, dacă este să privim lucrurile comparativ, prin timp, în raport cu felul cum se învăța filosofia acum 25 de secole și cum se face azi. Să ne reamintim unitatea ce domnea printre învăța-

cei în ceea ce privește armonia dintre aspectele fizice, intelectuale și morale ale acestora. Era o selecție mai dură decît cea de azi, iar dacă ne gîndim că un candidat al școlii pitagoreice, o dată declarat admis, trebuia să intre în comunitate împreună cu toată averea sa, atunci se poate sustine că motivația tinerilor pentru studiul filosofiei era în acele vremuri mult mai puternică decît este azi. Cum se știe desigur, în prima etapă a educației, tinerii erau simpli auditori, avînd obligația de a urmări cursurile fără a putea pune întrebări. Mai mult, ei ascultau cursurile maestrului din afara sălii de curs (erau exoterici), astfel încît să aibă timp pentru disciplinarea interioară și exterioară, pentru cultivarea răbdării și stăpînirii de sine. Faza a doua a educației cuprindea însușirea cunoștințelor din diverse științe, în special geometria și muzica. Era o fază în care discipolii, ajunși la stadiul de matematicieni, puteau pune întrebări, puteau scrie sau comenta cu privire la ideile vehiculate. În fine, dacă se depășea această fază, se ajungea la stadiul de fizicieni în care exista un acces deplin al discipolului la cunoașterea filosofică a școlii pitagoreice.

Un rol extrem de important, dacă e să privim lucrurile tot din perspectiva învățămîntului, l-au jucat de-a lungul antichității sofistii. Ei au fost cu adevărat primii dascăli ai grecilor, căci, după cum bine se știe, în acea perioadă nu existau școli propriu-zise care să fie frecventate de toți copiii de o anumită vîrstă, cum se întîmplă azi. Avînd o formație extrem de solidă din punct de vedere științific și filosofic, ei colindau cetățile urmărind comerțul cu învățături. Astfel, predau bazele gîndirii logice, noțiuni etice sau politice, arta discursului, meditația cu privire la diferite concepte filosofice etc. Antrenamentul urmărea formarea calităților necesare unui tînăr pentru a deveni un bun cetățean, dar și pentru a-și administra propria viață sau treburile cetății. Una din contribuțiile cele mai însemnate ale sofistilor a fost cultivarea preocupării pentru limbaj. Această preocupare nu urmărea însă aflarea adevărului, ci asigurarea victoriei în cadrele unei dispute cu un adversar. Era o preocupare ce a dezvoltat serios atît agonistica și eristica, dar și erotetica și retorica.

Scrisă într-un stil plăcut și nepretențios, *Istoria filosofiei antice*, de Adriana Neacșu, este o foarte bună introducere în filosofia antică, utilă atît studenților cît și publicului larg.

